

TEMATIZACIJA PITANJA ŽENE U BOŠNJAČKOM RAZUMIJEVANJU ISLAMA U XX STOLJEĆU

Behija DURMIŠEVIĆ

Sažetak

Dvadeseto stoljeće na općoj i filozofskoj razini postavilo je pitanje identiteta muškaraca i žena kroz kritičko preispitivanje obrazaca kulture i utjecaja tradicije i religije na položaj žene u društvu i državi. Viđena očima drukčijeg religijskog i kulturnog iskustva, žena u islamu je označena kao žrtva, potlačena i gurnuta u sjenu muškarca do granica nevidljivog. Odgovor na ove optužbe unutar samog bošnjačkog korpusa i među bošnjačkom ulemom u prvim desetljećima XX stoljeća, ogledao se u debati kojom su se trebala razlučiti prava koja Kur'an daje ženama od kulturne prakse i običaja koji se pozivaju na islam u uskraćivanju tih prava.

Godine 1936. Husejn ef. Đozo u *Novom Beharu* piše da su se žene širom svijeta, nadahnute idejama i načelima koje je proklamovao Novi vijek, pojavile na pozornici života, tražeći ravnopravnost s muškarcima u svim granama ljudske djelatnosti. Tako je i muslimanska žena aktivno stupila u ovu borbu sa zahtjevom da joj se dozvoli da otkrije lice.

Dok su tradicionalni krugovi zastupali patrijarhalni pristup u rješavanju ovog zahtjeva, ističući stav da je muškarac hranilac porodice te da se žena treba zadovoljiti ulogom domaćice i majke, Husejn ef. Đozo i njemu bliski saradnici, sve vrijeme svog javnog angažmana, u pismenim i usmenim nastupima, naglašavali su da je ženi muslimanki potrebno obrazovanje jednako kao i muškarcu. Kazivali su da joj je potrebno poznavanje islamske nauke i islamskih propisa, ali da su joj istovremeno otvorena vrata za sticanje društvenih, političkih, privrednih i akademskih funkcija i zvanja.

Ključne riječi: žena, islam, tradicija, obrazovanje, emancipacija, imetak, suvremenost, politika

U bošnjačkoj literaturi objavljenoj u prvim decenijama XX stoljeća među ostalim pisalo se i o obnovi islamske misli. Tendencija izražena u sadržaju objavljenih tekstova obuhvatala je dva osnovna zahtjeva: čišćenje islama od raznih zabluda i pogrešnih shvatanja koja su se u njemu u toku dugog perioda uvukla i obnovu idžtihada uz novu razradu islamskih koncepcija.

A, XX stoljeće na općoj i filozofskoj razini, snažno je postavilo pitanje identiteta muškaraca i žena. Postavilo je pitanje njihovog odnosa kroz kritičko preispitivanje obrazaca kulture i utjecaja religije i tradicije na položaj žene u državi i društvu.

Još u prvim decenijama XX stoljeća, tema „Žena u islamu“ ulazi u krug otvorenih pitanja na koja se nude različiti, često međusobno isključivi odgovori. Ova tema pripada vrućim mjestima otvorene debate, kako na relaciji muslimani-nemuslimani, tako i unutar samog bošnjačkog društva.

Viđena očima drugačijeg religijskog, kulturnog i povijesnog iskustva, žena u islamu je označena kao žrtva, potlačena, istisnuta iz javnog dijela života i gurnuta u sjenu muškarca do granica nevidljivog. Njezina primarna obaveza viđena je u sposobnosti odgajanja djece i potpunoj okrenutosti muškarcu. Ovo će biti jedan od glavnih argumenata za optužbu islama kao muške, fanatične, militantne religije, koja ne korespondira sa zahtjevima novog vremena i novog svijeta.

Ovu predodžbu o podređenosti teško je bilo izbjeći, a ona sama postat će važan dio samosvijesti muslimanskih žena u njihovom kasnijem otporu potcijenjenosti.

Odgovor na navedene optužbe unutar samog bošnjačkog korpusa i među bošnjačkom ulemom u prvim desetljećima XX stoljeća, ogledao se u debati kojom su se trebala razlučiti prava koja Kur'an daje ženama od kulturne prakse i običaja koji se pozivaju na islam u uskraćivanju prava.

Tako, u debati na relaciji muslimani-nemuslimani, odgovori na optužbe po pitanju mjesta žene u islamu, krajnje pojednostavljeno, mogu se podvesti pod dva glavna. Prvi izražava stav da islam daje ženi punu ravnopravnost, dok drugi počiva na stajalištu da je u nemuslimanskom svijetu pod parolom „oslobađanja žena“, izvršeno njihovo degradiranje koje prijete da ukupnost ženskog bića svede na vrlo nisku razinu.

A tematizacija pitanja žene izražena je i u pravnim činjenicama, jer pravo i pravni odnosi vrlo dobro otkrivaju društvenu strukturu i odnose u nekom društvu. Zakonski propisi na području Bosne i Hercegovine, u prvim decenijama XX stoljeća, regulirali su različit, uglavnom neravnopravan položaj žena.

U ovom kontekstu, ja bih spomenula statističke podatke koji govore o pismenosti bosanskohercegovačkog stanovništva 1910. godine, koji istovremeno ilustruju da su žene općenito kategorija stanovništva sa najvećom nepismenošću. Zakon o obaveznoj nastavi koji je donesen tek 1911. godine, ostavio je dosta prostora da velik broj djece, posebno muslimanske ženske djece, ne poha-

đa škole. Jer, na zahtjev saborskog Muslimanskog kluba unesena je u Zakon odredba po kojoj se muslimanska ženska djeca isključuju iz obaveznog pohađanja osnovnih škola. Član 12. Zakona o obaveznoj nastavi, diskriminirajući muslimansku žensku djecu, propisuje: *Ako u školi preostane još mjesta, pošto su se upisala sva djeca, koju su prijavili roditelji ili njihovi zamjenici, preći će se prema broju nepopunjenih mjesta na prisilno upisivanje djece u školu – osim muslimanske ženske djece.*

No, Novi vijek kao vijek političkih i vjerskih sloboda, učinio je znatan preokret na polju socijalnog, političkog i moralnog shvatanja. U ovom razdoblju, evidentno je prisustvo feminizma, pokreta žena za ženska prava. Godine 1936., Husein ef. Đozo u Novom Beharu piše da su se žene širom svijeta, nadahnute idejama i načelima koje je proklamovao Novi vijek, pojavile na pozornici života tražeći ravnopravnost s muškarcima u svim granama ljudske djelatnosti. Taj pokret se raširio i obuhvatio žene cijelog svijeta. Muslimanska žena nije mogla ostati samo kao posmatrač te borbe, nego je aktivno stupila u nju sa zahtjevom da joj se dozvoli da otkrije lice.

Tumačeći tadašnju situaciju, ef. Đozo kaže da je islamska ulema, vična na *kilu-kal*, na duge i široke rasprave, od ovog pitanja napravila cijelu zbrku, proglasila ga čisto vjerskim pitanjem i zauzela stanovište da islam strogo zabranjuje otkrivanje žene. No, ef. Đozo je ovdje čvrsto branio stav da pitanje otkrivanja žene nije vjerskog nego socijalnog karaktera, ističući i hvaleći gledište Džemaludin ef. Čauševića, koji je na Kongresu intelektualaca, održanom u Sarajevu 1928. godine, pred duhovnom i svjetovnom inteligencijom, branio i dokazao ispravnost stajališta da otkrivanje žene nije islamom zabranjeno.

No, ovo su bila mišljenja pojedinaca koja nisu mogla zadovoljiti široke narodne slojeve i kod njih stvoriti odgovarajuće povjerenje. Budući da su ovim pitanjem bili zaokupljeni svi muslimanski narodi, očekivalo se mišljenje jednog kompetentnog foruma, čiji je autoritet priznat u cijelom islamskom svijetu, i čije se mišljenje smatra autentičnim tumačenjem islamskih propisa. Očekivalo se mišljenje al-Azhara, kao najstarijeg sveučilišta da dadne svoju riječ, koja će biti zadnja po navedenom pitanju. Novi Behar, u broju 6-9, objavljenom 1936. godine, prenio je saopštenje Mešihat-al-Azhara, gdje se među ostalim kaže:

Islam ne propisuje ženi da živi ko životinja i da se čuva u zatvoru kao zločinac, nego joj naprotiv naređuje da prisustvuje u džamiji pri obavljanju namaza zajedno s muškarcima, i dozvoljava joj da se školuje i obrazuje kao i muškarci te da upravlja svojim imetkom na način na koji želi.

U raspravu o ženskom pitanju bili su uključeni muškarci, među ostalim Dževad-beg Sulejmanpašić, Ali Riza Karabeg, Ajni ef. Bušatlić, Ibrahim Hakki Čokić, Sejfullah Proho, Džemaludin ef. Čaušević, Husein ef. Đozo. Nisu bile uključene žene, kojih se to najviše ticalo, što samo po sebi govori o karakteru problema i stupnju podređenosti žena. Jedno od ponuđenih rješenja ženskog

pitanja u Bosni i Hercegovini tada, bilo je otkrivanje i obrazovanje žena kao racionalnih domaćica za njihovu tradicionalnu ulogu u kući i porodici.

Kasniji razvoj i jačanje političkog života u Bosni i Hercegovini, ulazak modernih evropskih ideja, u prvom redu socijaldemokracije, pozitivno je utjecao na percepciju statusa žena u društvu. Ustav FNRJ od 31.1. 1946. propisuje: „Žene su ravnopravne s muškarcima u svim područjima državnog i društveno-političkog života.“

Nema sumnje da je provedba zakona o zabrani nošenja zara i feredže, koji je donesen 1950. za mnoge bila dramatična, te da nije u svim sredinama jednako prihvaćena kao čin emancipacije. Husein ef. Đozo po ovom pitanju je iznova ustvrdio da otkrivanje žene u islamu nije vjersko pitanje, kazujući da je islam u toj oblasti dao potpunu slobodu ženi i muškarcu, odnosno društvu i državi da ga rješavaju kako to budu zahtjevale mjesne i vremenske prilike i interesi općeg morala.

Prostor postratne i postkomunističke Bosne i Hercegovine nalazi se u sjeni mnogih političkih, kulturoloških i tradicijskih mitova, i oni otežavaju sagledavanje stvarnosti po pitanju žene, jednakosti i diskriminacije. No, preovladavajući stavovi, grubo klasificirani, kreću se u sljedećim odrednicama:

1. Prava žena predstavljaju pravno apsolvirano pitanje, jer usvojena zakonska ravnopravnost muškarca i žene ima povoljan uticaj na porodicu i društvo.
2. S druge strane, neki tradicionalni krugovi reanimiraju patrijarhalni pristup, zaklanjajući se iza historijskog romantizma i zahtijeva za povratkom tradicijskim vrijednostima. Početna faza u njihovom pristupu je mišljenje da je komunizam poremetio sistem vrijednosti i odnose u kojima je muškarac hranilac porodice, a žena samo domaćica i majka.

No, Husejn ef. Đozo, u studiji posvećenoj ženi, objavljenj 1976. godine, piše da neki suviše laički drže da je žena dobila i previše, te da se pitanje njezine emancipacije na može više postavljati. Ovaj autor i krug njemu bliskih saradnika, sve vrijeme svoga javnog angažmana, u pismenim i usmenim nastupima, ističu da je ženi muslimanki potrebno obrazovanje jednako kao i muškarcu. Njoj je prema učenju islama potrebno poznavanje islamske nauke i islamskih propisa. Otvorena su joj vrata društvenih, političkih, privrednih i akademskih funkcija i zvanja. Ef. Đozo i njegovi saradnici podstiču ženu da u skladu s islamskim dopuštenjem, samostalno upravlja svojim imetkom, da radi s njim i unapređuje ga, da odabire načine eksploatacije, korištenja i ulaganja, da bude upućena u načine privređivanja i principe ekonomskog života. Oni kazuju da žena muslimanka mora biti upućena čak i u vojnu vještinu i strategiju, jer, po potrebi, dužna je braniti domovinu i suprotstaviti se neprijatelju.

No, treba reći da niti ova tumačenja i hrabrenja, kao niti bilo kakva ideologija, zakoni, dekreti nisu mogli

za kratko vrijeme promijeniti i emancipirati kulturu jednog naroda. Za vrijeme komunističke vladavine, vjerske zajednice su izgubile ovlasti koje su ranije imale, religija je bila marginalizirana i smatrana preprekom društvenom razvoju i emancipaciji, tako da se vrijednosni sistem i kultura bošnjačkog naroda na ovim prostorima, duboko ukorijenjeni u ranije interpretacije religije, nisu bitno promijenili, osobito u privatnoj sferi života.

A veliki progres je napravljen otvaranjem mogućnosti za obrazovanje žena. Osnovno obrazovanje, u vrijeme komunističke vladavine, bilo je zakonom propisana obaveza, a žene koje su uspijevale završiti srednju školu ili fakultet bile su u poziciji da dobiju bolje poslove. Iz tradicionalnih muslimanskih porodica dolaziće djevojke na školovanje u Gazi Husrev-begovu žensku medresu, čiji je rad Islamska zajednica u Jugoslaviji obnovila 1978. godine. Uz učenje osnovnih islamskih disciplina, ove djevojke sticat će znanje i iz mnogih drugih oblasti nauke. Za proteklih skoro 32 godine, iz ove škole i iz drugih u međuvremenu otvorenih medresa, izašlo je oko 1500 svršenica. Kako je učešće u rukovođenju vjerskom zajednicom i njezinim institucijama vid javnog angažmana, te kao takvo podliježe promatranju, tumačenju i analizi, danas se može utvrditi odnos vjerske zajednice i njezinih institucija prema ženskom kadru kojeg direktno produciraju, kojeg na vidjelo iznose. Indikativna je vrsta pritiska na ove žene u sferi rada i zapošljavanja u strukturama islamske zajednice, a ogleda se u otvorenoj ili prikrivenoj formi diskriminacije ovih žena preferiranjem muškaraca ili žena sa završenom gimnazijom ili drugom srednjom školom. Angažman žena u radu islamske zajednice uopće, vezan je za oblasti obrazovanja, administracije, medija, izdavaštva i eventualno kulturnih aktivnosti. No, u ovim oblastima vrlo malo se daje povjerenja i prostora svršenicama neke od medresa i kada su završile neki od fakulteta. Ni nakon više od trideset godina egzistiranja ženske medrese, njezinih svršenica gotovo da nema na mjestima profesoric vjerskih predmeta, nema ih u Saboru islamske zajednice koji broji 83 člana, nema ih u Rijasetu kao najvišem vjersko-administrativnom organu, nema ih na mjestima rukovodilaca institucija islamske zajednice...

Zvanična islamska zajednica od ženskog kadra koji se obrazuje u njezinim institucijama, od kadra koji poslije stekne različite fakultetske diplome, kao da očekuje da vodi samo respektabilan porodični život i da ispunjava ulogu majki i odgajateljica.

Tako, na temelju proučavanja pitanja žene u bošnjačkom razumijevanju islama u XX stoljeću, može se kazati da je interpretativno naslijeđe islama, isprepletено sa patrijarhalnim kulturnim naslijeđem i političkim prilikama, u velikoj mjeri utjecalo na status žene u porodičnom i javnom životu kao i u politici, osporavajući joj dugi vremenski period pravo i mogućnosti da ravnopravno sudjeluje u privatnoj i javnoj sferi djelovanja, a posebice na pozicijama odlučivanja.

A u prilog ovoj tvrdnji ide i registar autora zastupljenih u knjizi koja je povod i polazišni referentni tematski okvir ovog današnjeg okruglog stola. Ova knjiga

sadrži 45 tekstova različitih muslimanskih autora. U njoj nema teksta niti jedne žene, što na poseban način ilustruje problem koji je predmet ovog mog referata, istovremeno govoreći i o teškoćama njegovog prevazilaženja.

No, ne može se reći da danas nije evidentan angažman muslimanskih intelektualki i intelektualaca koji su, s pozicija islamskih, a i drugih oblasti nauke, ulagali i danas ulažu, individualne napore za nadraštavanje inkapsulirane islamske misli. Ovi ljudi interpretirajući i živeći vjeru shodno prilikama i izazovima koji se nameću ljudima našeg doba, hrabre nas i obećavaju drukčije, bolje perspektive.

Literatura:

1. Ahmed Zeki Jemani, *Žena u islamu*, el-Kalem, Sarajevo, 2007.
2. *Izazovi feminizma*, Forum Bosna, 26/04
3. *Bosanske muslimanske rasprave*, hrestomatija III, ITD „Sedam“, Sarajevo, 2003.
4. Husein Đozo, *Islam u vremenu*, Sarajevo, 1976.
5. Zilka Spahić-Šiljak, *Žene, religija i politika*, Internacionalni multireligijski i interkulturalni centar IMIC Zajedno, Sarajevo, 2007.
6. *Ka obnovi islamske misli*, zbirka tekstova, Udruženje ilmijje IZ u BiH, Sarajevo, 2009.
7. Jasna Bakšić-Muftić, *Ženska prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006.

Summary

BOSNIAK UNDERSTANDING OF ISLAM IN 20TH CENTURY
The role of the woman within the frame of the Bosniak understanding of Islam in the 20th Century

Behija Durmišević

In the twentieth century, the question on male and female identity observed through a critical re-examination of cultural patterns and the influence of tradition and religion on the position of the woman in society and state was raised on the general and philosophical level. The woman in Islam, as seen through the eyes of a different religious and cultural experience, has been seen as a victim, subjugated and deeply pushed in the shadow of male dominance. The answer to these accusations within the Bosniak corps and its Ulema in the first decades of 20th century was reflected in a debate that was supposed to differentiate the rights granted to women in the Qur'an from the cultural practice and customs that deny women rights by invoking Islam.

In 1936, Husejn ef. Đozo wrote an article in the *Novi Behar* saying that women all around the world, inspired by the ideas and principles that the New Era came to proclaim, appeared on the stage of life, seeking to achieve equal rights with men in all fields of human affairs. That is how the Muslim woman started her struggle requesting permission to unveil her face. While traditional circles supported the patriarchal approach in this matter, pointing out that the man is the breadwinner and that the woman should be content with her role of a housewife and mother, Husejn ef. Đozo and his close associates, in the course of their public work, constantly drew attention, in their written works and public speeches, to the fact that Muslim women needed education on an equal footing with men. They claimed that the woman needs both knowledge of Islamic science and law, but is at the same time welcome to hold other social, political, industrial and academic titles and positions.
Key words: the woman, Islam, tradition, education, emancipation, property, modernity, politics...

الموجز

فهم البوشناقيين للإسلام في القرن العشرين الميلادي
مناقشة مسألة المرأة في فهم البوشناقيين للإسلام في القرن العشرين

بهية دورميشيفيتش

طرح القرن العشرون. على المستويين العام والفلسفي. مسألة هوية الرجل والمرأة. من خلال الاختبار النقدي لنماذج الثقافة ولتأثير التراث والدين في مكانة المرأة في المجتمع والدولة. إن النظرة إلى المرأة بعيون تجربة دينية وثقافية مختلفة. اعتبرت المرأة في الإسلام ضحية مستغلة ومحجوبة في ظل الرجل حتى درجة الاختفاء. وكان الرد على هذه الاتهامات داخل الكيان البوشناقي وعند العلماء البوشناقيين في العقود الأولى من القرن العشرين. متمثلاً في مناقشة كان الغرض منها التمييز بين الحقوق التي منحها القرآن الكريم للنساء. وبين التطبيق العملي الثقافي. والعادات التي تزعم استنادها إلى الإسلام. في حرمانهن من تلك الحقوق

كتب الشيخ حسين جوزو سنة 1936 في صحيفة "نوفي بهار - التوار الجديد" بأن النساء في جميع أنحاء العالم. وبالهام من الأفكار والمبادئ التي نادى بهما القرن الجديد. ظهرن على مسح الحياة. مطالبات بالمساواة مع الرجال في جميع فروع النشاط الإنساني. وهكذا شاركت المرأة المسلمة. بفاعلية في هذا النضال. مطالبة بالسماح لها بأن تكشف عن وجهها. وبينما تبنت الدوائر التقليدية الأسلوب المحافظ في الاستجابة لهذا الطلب. مركزة على المبدأ القائل إن الرجل هو المعيل للأسرة. وعلى المرأة أن ترضى بدور ربة المنزل والأم. فإن الشيخ حسين جوزو وزملاءه المقربين. كانوا طول فترة عملهم العام. في كتاباتهم وخطبهم. يؤكدون على ضرورة تعليم المرأة المسلمة. كالرجل تماماً. وكانوا يقولون: كما أنها تحتاج إلى تعلم العلوم والمعارف الإسلامية وأحكام الإسلام. فإن الأبواب مفتوحة أمامها لاكتساب المناصب والمؤهلات الأكاديمية والاقتصادية والسياسية والاجتماعية

الكلمات الرئيسية:

...المرأة، الإسلام، التقاليد، التعليم، التحرر، الممتلكات، العصرية، السياسة